BADIIY MATNLARNING FILOLOG TALABALARNING LINGVOMADANIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDAGI LINGVODIDAKTIK IMKONIYATLARI (INGLIZ TILI MISOLIDA)

Ochilxonov Abdujalolxon Davron o‘g‘li
English teacher at School No. 23
E-mail address: ochilxonovabdujalolxon@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23102182

Annotatsiya. Mazkur tezisda badiiy matnlarning filolog talabalarning lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirishdagi lingvodidaktik imkoniyatlari ingliz tili misolida yoritiladi. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy xorijiy til ta’limida filolog talabaning nafaqat til birliklarini bilishi, balki ularning ortida mavjud madaniy mazmunni anglash, badiiy matnni lingvomadaniy jihatdan interpretatsiya qilish, turli madaniy hodisalarni qiyoslash va o‘zlashtirilgan bilimlarni kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash zarurati bilan belgilanadi. Badiiy matn til, madaniyat va inson tajribasini birlashtiruvchi murakkab lingvodidaktik resurs sifatida realiyalar, frazeologizmlar, metaforalar, ramzlar, antroponimlar, toponimlar, tarixiy va madaniy referensiyalar, mifologik obrazlar hamda madaniy konseptlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Tezisda mazkur birliklarning ta’limiy imkoniyatlari, badiiy matnning interpretativ va qiyosiy salohiyati hamda filolog talabalarning lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik faoliyat yo‘nalishlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: badiiy matn, lingvomadaniy kompetensiya, lingvodidaktika, filolog talaba, ingliz tili, lingvomadaniy birlik, madaniy konsept, interpretatsiya, qiyosiy tahlil, badiiy adabiyot.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida xorijiy tilni samarali o‘rgatish tilning grammatik va leksik tizimini o‘zlashtirish bilan chegaralanmaydi. Til bilan birga uning tarkibida mujassamlangan madaniy ma’nolarni tushunish, turli madaniy tajribalarni anglash va ular asosida muloqot qila olish ham muhim ta’limiy natijaga aylanmoqda. Kramsch til ta’limida madaniy bilimni kommunikativ kompetensiyaning oddiy qo‘shimchasi emas, balki til o‘rganishning muhim maqsadi sifatida ko‘radi va badiiy matnni madaniy kontekst bilan bog‘liq holda o‘rganishga alohida e’tibor beradi [3].

Ayniqsa, filolog talabalar uchun lingvomadaniy kompetensiyani rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Chunki filologik ta’lim tilning strukturaviy xususiyatlarini o‘rganish bilan bir qatorda matnni tahlil qilish, badiiy obraz va uslubni anglash, madaniy mazmunni sharhlash va turli madaniy hodisalarni qiyosiy o‘rganishni ham talab qiladi.

Asosiy qism

Badiiy matnning lingvodidaktik imkoniyati, avvalo, uning til, madaniyat va estetik tajribani yagona matn makonida birlashtira olishida namoyon bo‘ladi. Badiiy asarda muayyan xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlari, ijtimoiy munosabatlari, urf-odatlari va dunyoqarashi bevosita yoki bilvosita ifodalanishi mumkin. Shu sababli badiiy matn xorijiy til ta’limida nafaqat til materiali, balki madaniy axborot va interpretativ faoliyat manbai sifatida ham xizmat qiladi.

Collie va Slater badiiy adabiyotni til ta’limi bilan integratsiya qilishning turli amaliy usullari va talaba markazli faoliyatlarini taklif qilgan. Ularning yondashuvida badiiy asar bilan ishlash turli bosqichlar va topshiriqlar orqali tashkil etiladi [2]. Lazar esa badiiy matnlarni tanlash va baholash, turli

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

janrdagi asarlarni til ta’limiga moslashtirish hamda adabiy matnni madaniyatlararo o‘qish nuqtayi nazaridan tashkil etish masalalariga e’tibor qaratadi [4].

Badiiy matnning lingvomadaniy salohiyati undagi madaniy jihatdan markirovkalangan birliklarda ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. Bunday birliklar qatoriga realiyalar, frazeologizmlar, metaforalar, ramzlar, tarixiy referensiyalar, antroponimlar, toponimlar, mifologik obrazlar, madaniy konseptlar, urf-odat va marosimlarni ifodalovchi birliklar kiradi. Ularni o‘rganish orqali talaba so‘z yoki iboraning lug‘aviy ma’nosini bilish bilan cheklanib qolmasdan, uning muayyan madaniyatdagi qo‘shimcha mazmunini ham anglaydi.

Shu nuqtayi nazardan badiiy matn bilan ishlashni uch o‘zaro bog‘liq faoliyat darajasida tashkil etish mumkin. Birinchi darajada talaba lingvistik birlikning shakli va lug‘aviy ma’nosini aniqlaydi. Ikkinchi darajada ushbu birlikning madaniy mazmuni va kontekstdagi vazifasini sharhlaydi. Uchinchi darajada esa ingliz madaniyatiga xos ma’no o‘zbek madaniy tajribasida qanday namoyon bo‘lishini qiyoslaydi. Bunday ketma-ketlik oddiy matnni tushunishdan lingvomadaniy anglash va faol kommunikativ qo‘llashga o‘tishni ta’minlaydi.

Lingvomadaniy kompetensiyani rivojlantirish masalasida Byramning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya modeli muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. Unda bilim, munosabat, interpretatsiya va madaniyatlararo o‘zaro aloqaga oid kompetensiyalar tizimli ravishda ko‘rib chiqiladi [1]. 2021-yilda nashr etilgan qayta ko‘rib chiqilgan nashrda mazkur model yanada rivojlantirilib, interpretatsiya, mediation, intercultural citizenship va baholash kabi yo‘nalishlar kengaytirilgan.

Liddicoat va Scarino esa til o‘rganishni interkultural jarayon sifatida ko‘rib, faol ma’no yaratish, aloqalar o‘rnatish, ijtimoiy o‘zaro ta’sir, refleksiya va mas’uliyatni muhim tamoyillar sifatida ajratadi [5]. Bunday qarashlar badiiy matnni tayyor madaniy axborot manbai sifatida emas, balki talabaning mustaqil tahlili va ma’no yaratishini faollashtiruvchi ta’limiy resurs sifatida qo‘llash imkonini beradi.

Badiiy matnning lingvodidaktik imkoniyatlarini belgilashda uning tanlanish mezonlari ham muhim ahamiyatga ega. Badiiy matnning lingvomadaniy mazmunga boyligi, autentikligi, talabalar til darajasiga mosligi, interpretativ salohiyati, ingliz va o‘zbek madaniyatlarini qiyoslash imkoniyati hamda didaktik qiymati asosiy mezonlar sifatida qaralishi mumkin. Bunday yondashuv badiiy asarni shunchaki “qiziqarli matn” emas, balki muayyan pedagogik maqsadga xizmat qiluvchi o‘quv materiali sifatida tanlash imkonini beradi.

Filolog talabalar bilan ishlashda badiiy matnning yana bir muhim imkoniyati - uning analitik va interpretativ faoliyatni rivojlantirishidir. Talaba badiiy obraz, metafora, ramz yoki madaniy konseptning mazmunini matn konteksti bilan bog‘laydi, uning madaniy asoslarini izlaydi va mustaqil xulosa chiqaradi. Shu tariqa badiiy matn o‘quvchini passiv ma’lumot qabul qiluvchidan faol tahlilchi va interpretatorga aylantiradi.

Paranning adabiyot va xorijiy til ta’limi bo‘yicha dalillarga asoslangan sharhida adabiyotdan foydalanish natijalari qo‘llaniladigan metod va topshiriq turiga ham bog‘liqligi ko‘rsatilgan. U adabiy matn asosidagi sinf muhokamalari, turli topshiriqlar va o‘qitish yondashuvlarining ahamiyatini tahlil qiladi [6]. Shu bois filolog talaba uchun badiiy matnni o‘qishning o‘zi emas, balki undan keyingi interpretativ, qiyosiy va kommunikativ faoliyat ham muhim hisoblanadi.

Mazkur nuqtayi nazardan badiiy matn asosida lingvomadaniy kompetensiyani rivojlantirishning quyidagi metodik zanjiri taklif etilishi mumkin:

Badiiy matn → lingvomadaniy birlikni aniqlash → kontekstual tahlil → madaniy interpretatsiya → qiyosiy tahlil → kommunikativ qo‘llash → refleksiya.

Ushbu jarayonda talaba dastlab matndagi lingvomadaniy birliklarni aniqlaydi, keyin ularning kontekstdagi ma’nosini sharhlaydi, ingliz va o‘zbek madaniyatlari o‘rtasida qiyosiy aloqalar o‘rnatadi va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o‘zlashtirilgan bilimlarni kommunikativ faoliyatda qo‘llaydi. Yakuniy refleksiya esa yangi madaniy bilimlarni shaxsiy tajriba bilan bog‘lash imkonini yaratadi.

Zamonaviy tadqiqotlar ham adabiyotning xorijiy til ta’limidagi lingvistik va madaniy ahamiyatini davom ettirmoqda. Calafato va Hunstadbråtenning 2025-yilgi tadqiqoti adabiy kompetensiyani xorijiy til ta’limining muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rib, uning til va madaniy rivojlanish bilan bog‘liqligini o‘rganadi. Bu badiiy matnni filolog talabaning nafaqat adabiy, balki lingvomadaniy rivojlanishida ham foydalanish mumkin bo‘lgan resurs sifatida ko‘rish uchun ilmiy asos yaratadi.

Dastlabki ilmiy natija

Tadqiqot doirasida badiiy matnning lingvodidaktik imkoniyati uch asosiy jihat bilan ifodalanadi:

1. Lingvistik imkoniyat - badiiy kontekstda leksik, frazeologik va stilistik birliklarni o‘rganish;
2. Lingvomadaniy imkoniyat - til birliklari orqali ifodalangan madaniy ma’nolarni anglash va interpretatsiya qilish;
3. Qiyosiy-kommunikativ imkoniyat - ingliz va o‘zbek madaniyatlarini qiyoslash hamda o‘zlashtirilgan lingvomadaniy bilimlarni muloqotda qo‘llash.

Shunday qilib, badiiy matn filolog talabaning lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirishda bir vaqtning o‘zida lingvistik material, madaniy axborot manbai, interpretativ obyekt va kommunikativ faoliyat uchun asos vazifasini bajarishi mumkin.

Xulosa

Badiiy matnlarning filolog talabalarning lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirishdagi lingvodidaktik imkoniyatlari ularning til, madaniyat, estetik mazmun va inson tajribasini birlashtira olish xususiyatidan kelib chiqadi. Badiiy matnda mavjud realiyalar, frazeologizmlar, metaforalar, ramzlar, tarixiy va madaniy referensiyalar hamda boshqa lingvomadaniy birliklar talabaning madaniy mazmunni anglash va interpretatsiya qilish faoliyatini kuchaytirishi mumkin.

Biroq badiiy matnning ta’limiy imkoniyati faqat uni o‘qish bilan cheklanmaydi. Uning pedagogik qiymati matnni maqsadli tanlash, lingvomadaniy birliklarni aniqlash, kontekstual va madaniy tahlil qilish, ingliz va o‘zbek madaniyatlarini qiyoslash, kommunikativ topshiriqlarni bajarish hamda refleksiya jarayonlarini tizimli tashkil etish orqali to‘liq namoyon bo‘ladi.

Shu asosda badiiy matn filolog talabaning lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi kompleks lingvodidaktik resurs sifatida qaralishi mumkin. Mazkur nazariy-metodik xulosalar keyingi bosqichda filolog talabalar uchun badiiy matnlar asosida lingvomadaniy kompetensiyani rivojlantirish metodik tizimini ishlab chiqish va uni pedagogik tajriba-sinov orqali tekshirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997.
2. Collie J., Slater S. Literature in the Language Classroom: A Resource Book of Ideas and Activities. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
3. Kramsch C. Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 1993.
4. Lazar G. Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
5. Liddicoat A. J., Scarino A. Intercultural Language Teaching and Learning. Chichester: Wiley-Blackwell, 2013.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

6. Paran A. The Role of Literature in Instructed Foreign Language Learning and Teaching: An Evidence-Based Survey // Language Teaching. 2008. Vol. 41. No. 4. P. 465–496.
7. Risager K. Language and Culture Pedagogy: From a National to a Transnational Paradigm. Clevedon: Multilingual Matters, 2007.
8. Teliya V. N. Russkaya frazeologiya: Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekty. Moskva: Yazyki russkoy kultury, 1996.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.